

Cieślak, Tadeusz

"Deutsche Presspolitik im Ersten Weltkrieg", Kurt Koszyk, Dusseldorf 1969 : [recenzja]

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 10/2, 268-270

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiadomo bowiem, że wszelkie syntezy dają ostateczne wyjaśnienia. Autorka, szczególnie w odniesieniu do pierwocin periodyków, wprowadza wiele hipotez i dociekań, których wątki urywają się, co niektórym fragmentom pracy nadaje charakter pionierskiej monografii, a nie dojrzałej syntezy.

Irena Łossowska-Zaporowska

Kurt Koszyk, *Deutsche Pressepolitik im Ersten Weltkrieg*, Düsseldorf 1968, ss. 288.

Omawiana książka stanowi część pracy habilitacyjnej, a jej autorem jest długoletni dyrektor Instytutu Prasoznawczego w Dortmundzie. Po pomyślnym zakończeniu przewodu habilitacyjnego został dr Kurt Koszyk powołany na profesora Uniwersytetu w Bochum. Jego prace, głównie z historii prasy Niemiec hohenzollernowskich, są czytelnikowi polskiemu znane z omówień na łamach naszych pism naukowych¹. Również recenzowana praca zajmuje się prasą Niemiec hohenzollernowskich, ale w wyjątkowym okresie, bo w latach pierwszej wojny światowej, gdy zastosowane były specjalne środki ograniczenia wolności prasy i odpowiedniego ukształtowania opinii publicznej. Autor pracy sięgnął po ciekawy materiał archiwalny, dotychczas nie wykorzystywany, a wskazujący np. na późniejsze naśladownictwo Goebbelsa w formach nadzoru i instruowania prasy². Stałe konferencje instruktażowe oraz sugerowanie nie tylko tematów, które należy omawiać, ale również sposobu ich omawiania, były znane już w końcowych latach rządów Wilhelma II. Naturalnie analogie te kryją w sobie poważne niebezpieczeństwa i trudno byłoby przeprowadzić znak równania między embrionalnymi formami z lat 1914—1918 a totalitarnym systemem nadzoru i kierownictwa prasą z lat 1933—1945; powiązania te były bardziej skomplikowane.

Dla czytelnika polskiego specjalnie interesującymi są informacje o wielkich zamysłach nadzoru prasowego ze strony pruskiego ministra spraw wewnętrznych Loebella³. Znamy go z kart historii, gdy zajmował się usiłowaniami zgermanizowania naszych ziem w latach wojny. Jego plany natrafiły na opory i autor książki poświęca dużo wysiłku przedstawieniu zastrzeżeń wobec rządowej polityki prasowej zarówno z pozycji prawicowych, jak i socjaldemokratycznych. Wykorzystując prasę,

¹ M. in. „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 7, z. 2, s. 322—324; recenzja z pracy K. Koszyka *Deutsche Presse in 19 Jahrhundert*.

² K. Koszyk, *Deutsche Pressepolitik*, s. 8.

³ *Op. cit.*, s. 58.

a szczególnie rządowe sugestie wysuwane pod jej adresem, zwalcza autor osławioną legendę o „nożu wbitym w plecy”⁴. Licząc się z przyszłymi zarzutami, dowództwo wojskowe starało się ukryć prawdę o klęsce militarnej i umożliwić wysuwanie twierdzenia o zmuszeniu do kapitulacji jedynie na skutek niepokojów i rozruchów wewnątrz kraju. Legenda była jednym z uzasadnień dla wyjątkowej pozycji armii w republice weimarskiej oraz dla hitlerowskiego systemu terroru w latach drugiej wojny światowej.

Z innych interesujących zagadnień, którym poświęcona jest omawiana praca, warto zwrócić uwagę na mechanizm przemilczania niewygodnych wiadomości. Autor odsłania ten mechanizm w kilku aspektach działalności publicystycznej. Ówczesny rząd niemiecki nie zapominał nawet o uregulowaniu spraw związanych z tekstami ogłoszeń w pismach, by wyeliminować z nich wszelkie ujęcia, które mogłyby stwarzać podstawy do domysłów, np. o brakach gospodarczych⁵. Temu samemu celowi służył zakaz jakichkolwiek wzmianek o brakach aprowizacyjnych⁶. Notatki prasowe mogły w ówczesnej wojennej atmosferze, przesiąkniętej nacjonalizmem, spowodować nieobliczalne skutki i Koszyk cytuje jeden z przykładów „szpiegomanii”, która skrupiła się na osobach najbardziej wiernych Hohenzollernom⁷.

Praca Koszyka zawiera ciekawe przykłady zgłaszania przez samych publicystów postulatów rozszerzenia nadzoru rządowego.

Jednym z dyskusyjnych ujęć K. Koszyka jest niedostateczne uwzględnienie doświadczeń nadzoru nad prasą z okresów wcześniejszych. Wprawdzie wskazuje na Fryderyka II i Napoleona⁸, ale przypisuje im jedynie troskę o niepublikowanie informacji o przygotowaniach „wojennych”, a tymczasem z przykładu obrony Gdańska przez napoleońskiego pełnomocnika gen. Rappa znamy dalej idące wykorzystanie prasy. Przecież gen. Rapp potrafił sam ogłaszać w prasie gdańskiej informacje dotyczące oblegających go wojsk rosyjskich i pruskich dla wzbudzenia do nich nieufności. Gen. Rapp, Alzatzky, związany również emocjonalnymi związkami z Gdańskiem, do perfekcji doprowadził nadzór nad prasą. Inne dyskusyjne ujęcia dotyczą postawy Niemiec i Austro-Węgier w okresie po zamachu sarajewskim⁹. Powstaje pytanie, czy ze strony Niemiec przeważało dążenie do wykonania zobowiązań wobec swojego sprzymierzeńca. Wreszcie nie znajdujemy w pracy K. Koszyka informacji o nadzorze nad

⁴ *Op. cit.*, s. 112.

⁵ *Op. cit.*, s. 78.

⁶ *Op. cit.*, s. 76.

⁷ *Op. cit.*, s. 80.

⁸ *Op. cit.*, s. 18.

⁹ *Op. cit.*, s. 95 i n.

prasą mniejszości narodowych w Niemczech. Znamy zarówno formy represji w postaci aresztowań redaktorów pism polskich w początkach wojny¹⁰, jak i uprzywilejowania np. „Gazety Grudziądzkiej” za cenę głoszenia pochwały pruskiej polityki¹¹. Zapewne podobne przykłady można by znaleźć w odniesieniu do prasy duńskiej i w ten sposób powstałby pełen obraz niemieckiej polityki prasowej w latach pierwszej wojny.

Omawiana prasa jest cenną pozycją wśród monografii poświęconych historii prasy. Przynosi interesujące materiały i wnioski o formach i instytucjach nadzoru nad prasą w kraju, który doszedł w późniejszych latach rządów hitlerowskich do szczytowych „osiągnięć” w tym zakresie.

Tadeusz Cieślak

¹⁰ T. Cieślak, *Prasa Pomorza Wschodniego w XIX i XX w.*, Warszawa 1966, s. 91.

¹¹ *Op. cit.*, s. 91, 93.